

ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРЭГТ НОТОЛБОЛ ЗОХИХ БАЙДАЛ,
МӨРДӨН ШАЛГАХ АРГА ЗҮЙ
CONDITIONS PROVING CRIME OF THEFT, INVESTIGATION METHOD

П. Эрдэнэбаатар

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн
ахлах багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Erdenebaatar.P

Senior teacher, Police Lieutenant
Colonel of Department Criminal
Procedure Law, Police school of
of Internal Affairs

Товч утга: Хулгайлах гэмт хэрэг нотолбол зохих байдал, мөрдөн шалгах арга зүй, тулгамдсан асуудлууд, хууль эрх зүй хийгээд бодит байдлын хүрээнд шийдэхүйц нөхцөл боломжийг тодорхойлох талаар авч үзсэн болно.

Short meaning: The conditions for proving the crime of theft, investigation methods, problems, and the determination of the conditions to be solved within the framework of law and reality are considered.

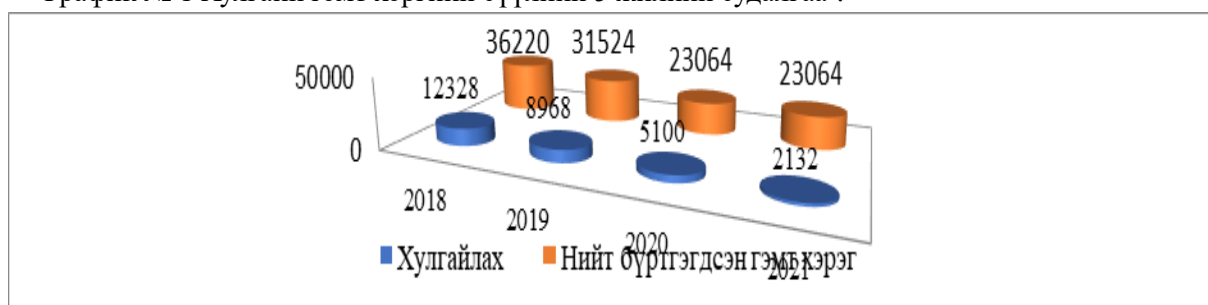
Түлхүүр үг: Хувийн өмч, өмчлөх эрх, нууцаар, хууль бус, нотолбол зохих байдал

Key word: Personal property, ownership, secretly, illegal, conditions prove

Үндсэн хэсэг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн арван зургаадугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Монгол Улсын иргэн хөдлөх, үл хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх, шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй. Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан авахыг хориглоно” гэж заасан нь хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн үндэс юм.

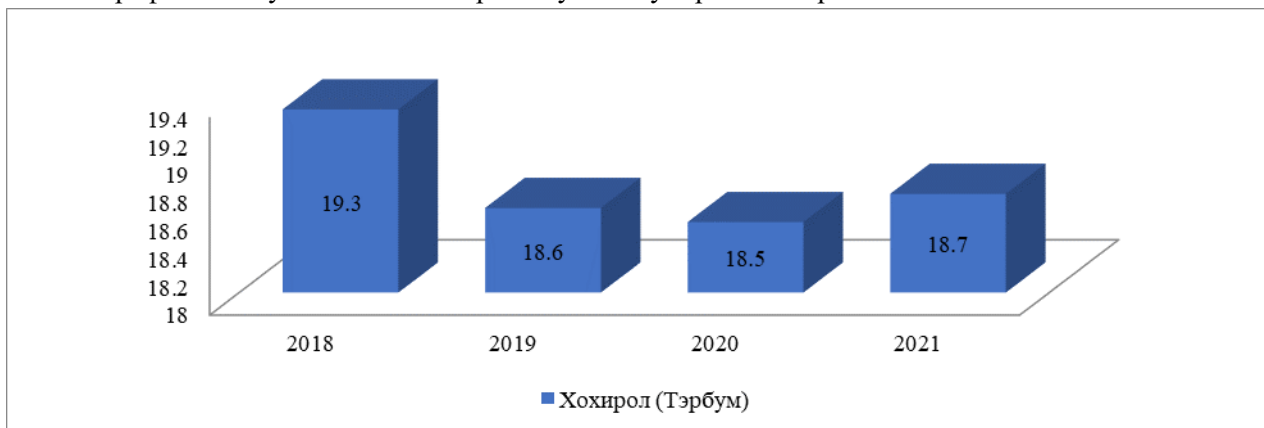
Бусдын өмчлөх эрхийг Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулж, Эрүүгийн хуулийн хамгаалалтад авсан бөгөөд хэн нэгэн этгээд бусдын өмчлөлийн эд зүйлийг хулгайлах замаар өөрийн эзэмшилд авсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийн сүүлийн 5 жилийн судалгаанаас үзвэл, хулгайлах гэмт хэрэг тэргүүлж, дангаараа 37.2 хувийг эзэлж байна. Нийт үйлдэгдсэн хулгайлах гэмт хэргийн 53 хувь нь Улаанбаатар хотод, 47 орчим хувь нь хөдөө орон нутагт үйлдэгдэж, хулгайлах гэмт хэргийн улмаас иргэд, аж ахуйн нэгж, байгууллагад учруулж буй хохирлын хэмжээ жилээс жилд нэмэгдэж байгаа шунахайн сэдэлттэй нийтлэг үйлдэгддэг гэмт хэрэг болоод байна.

График № 1 Хулгайн гэмт хэргийн сүүлийн 5 жилийн судалгаа¹.

¹ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны 2018, 2019, 2020, 2021 оны гэмт хэргийн тоон мэдээлэл.

График №2 Хулгайлах гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын хэмжээ.

Хулгайлах гэмт хэрэг нь бусдын эзэмшилд байгаа эд хөрөнгийг гэмт этгээд ил буюу далд аргаар авч өөрийн эзэмшилд шилжүүлэн авахыг хэлэх бөгөөд гэмт этгээд авсан зүйлээ дураараа эзэмших буюу захиран зарцуулах боломж бүрдсэн үеэс төгсгөл болно. Энэ гэмт хэргийн онцлог нь:

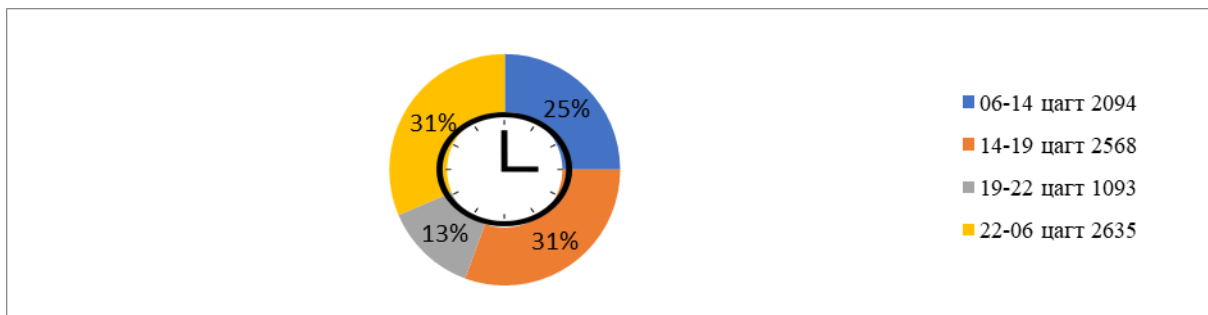
- Хулгайлах гэмт хэргийг шунахай зорилгоор /хөдөлмөр бага зарцуулан эдийн засгийн сонирхлоо гүйцэлдүүлэх, амар хялбар амьдрах, гэсэн эрмэлзлээр/ үйлдэгдэг.
- Нууцаар, эзэмшигч буюу хөндлөнгийн хэн нэгэнд мэдэгдэхгүйгээр, өөрийн болгож байгаа гэмт үйлдэл.
- Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь бусад ямар нэгэн хүч хэрэглэгддэггүйгээрээ бусад гэмт хэсгээс ялгаатай байна.

Хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг судлан авч үзэхэд². Хүн ам төвлөрсөн, нягтаршил ихтэй газар илүүтэй үйлдэгддэг. Хулгайлах төрлийн гомдол, мэдээллийн 56.7 хувийг нийслэл хот эзэлдэг.

Хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж байгаа этгээдүүдийн дийлэнх нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, орлогын эх үүсвэргүй байдагтай холбоотой учирсан хохирлын 93.9 хувь нь нөхөн төлөгддөггүй.

3. Бүртгэгдэх үедээ сэжигтэн, яллагдагчаар татагдвал зохих этгээд нь тогтоогдоогүй байна.

График №3 Үйлдэгдсэн гэмт хэргийн цаг, гараг

Хулгайлах гэмт хэрэг нь хөгжлийн явцад нийгмийн эрэлт хэрэгцээ, тухайн улс үндэсний онцлог, нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, зэргээр нөхцөлдөж объектив хүчин зүйлс буюу хадлагын зүйл үйлдлийн арга нь өөрчлөгдөн хувьсаж байна. Гэвч энэ гэмт хэргийн субъектив хүчин зүйл нь аль ч цаг үед өөрчлөгдөөгүй агуулгын хувьд хэвээр байна.

Хулгайлах гэмт хэргийг объектоор нь:

- Түүх, соёлын үнэт зүйлсийн хулгай;
- Мэдээллийн хулгай;
- Дэд бүтцийн хулгай;
- Мал хулгайлах;
- Орон байрны хулгай;

² Д. Нямбат. Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2019 №1 (67) 17 Хулгайлах гэмт хэрэгт оногдуулах ялын үр нөлөөнд "татгалзуулах онол" (deterrence theory) -ын үүднээс хийсэн дүн шинжилгээ

- Тээврийн хэрэгслийн хулгай;
- Халаасны хулгай гэж төрөлжүүлэн ангилж болно.

Хулгайлах гэмт хэргийн дээрх төрлүүд нь үйлдлийн арга, халдлагын зүйл, гэмт хэрэгтэн бие хүний профайлаараа ялгаатай учир мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах арга зүйн хувьд өвөрмөц, онцлогтой. Тухайлбал,

- Гэмт хэрэг үйлдэгч этгээд хулгай хийх газраа сонгон авсан байдал, орон байранд нэвтрэн орсон арга, гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан багаж зэвсэг, хулгайлсан зүйлийн хэмжээ, ул мөрөө балласан байдал зэргийг тодорхойлох нь гэмт хэрэг үйлдэхдээ хэрхэн мэргэшсэнийг тодорхойлж өгнө.

- Гэмт хэрэг үйлдэгч этгээд хулгай хийх объектыг урьдчилан судалсан эсэх, байр саван дахь эд зүйлийг эмх замбараагүй болгосон байдал, эвдсэн, үнэт зүйлсийг олж аваагүй, гартаа аль тааралдсаныг авсан эсэх, зэрэг нь туршлагатай буюу урьдчилан судлаагүй байдлыг илтгэдэг.

- Мэргэжсэн хулгайн гэмт хэрэг үйлдэгч этгээд нь үнэлгээ өндөртэй эрэлт ихтэй, зүйлийг хулгайлдаг бол тохиолдлын шинжтэй хулгайч нь гарт тааралдсан, анхаарал татах зүйлсийг авдаг онцлогтой байж болно.

- Хулгайлах гэмт хэргийг ихэнх тохиолдолд бүлэглэн үйлддэг бол овор бага, амьжиргааны шинжтэй хулгайг ганцаараа үйлдэх тохиолдлууд олон байна. Зарим тохиолдолд хулгайн гэмт хэргийг ганцаараа үйлдэгч нь бусдыг хэрэгсэл болгон ашигладаг, олон удаагийн үйлдэлтэй, урьд нь тухайн төрлийн гэмт хэргийг үйлдэж байсан, урьд нь ял шийтгэл эдэлж байсан туршлагатай гэмт этгээдүүд байна.

- Бүлэглэн хулгайн гэмт хэрэг үйлдэгч нь өөрийн үйлдлийг хөнгөвчлөх, түргэтгэх, саадыг арилгах зорилгоор халдлагын объектоо урьдчилан судлах, бусадтай үгсэн тохирч үүргээ хуваарилах тээврийн хэрэгсэл, уналгаар хангахаар урьдчилан бэлтгэсэн байдаг.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны практикт хулгайн гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд криминалистикийн тоо бүртгэлийг ашиглах, мэдүүлгээр нотлох баримтыг голлон хэрэглэж байгаа нь хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаанд нотлоход хангалтгүй байна.

Хулгайлах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахдаа ЭХХШТХ-ийн 16.2 дугаар зүйлд заасан нотолбол зохих байдлыг зөв тогтоох шаардлагатай. Тухайлбал,

1.Гэмт хэрэг гарсан байдал /гэмт хэргийг хэзээ, хаана, яаж/ үйлдсэн болон эрүүгийн хуульд заасан бусад байдал; гэдэгт хулгайн гэмт хэрэгт гэмт хэрэг хэрхэн үйлдэгдсэн тухайлбал, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн цаг, газар, хугацаа, арга зэргийг нотлох ажиллагааны тусламжтайгаар тогтооно. Ингэхийн тулд юуны өмнө тухайн нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэл нь үйлдэгдсэн эсэхийг тодруулах шаардлагатай. Эдгээрийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхийн шатанд нотолсон байхыг шаардана.

2.Гэмт хэргийг хэн үйлдсэн гэдэгт хулгайлах гэмт хэрэгт тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтооход чиглэгдэнэ.

3.Гэмт хэргийн сэдэлт, зорилго, гэм буруугийн хэлбэр гэдэгт хулгайлах гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт болон шүүх хуралдааны явцад сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч нь уг хэрэгт гэм буруутай эсэх, нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйн зорилго, хэлбэр гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний субъектив талын асуудлыг нотлон тогтооно. Хулгайлах гэмт хэргийг үйлдсэн зорилго, сэдэлтийг тогтоох, түүнчлэн эрүүгийн хэрэгт хамааралтай бүхий л нотлох баримтыг шалгасан боловч сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн гэм буруутай эсэхэд түүнчлэн ЭХХШТХ, Эрүүгийн хуулийг тайлбарлах, хэрэглэхэд эргэлзээ гарвал түүнийг сэжигтэн, яллагдагч шүүгдэгчид ашигтайгаар шийдвэрлэнэ.

4.Эрүүгийн хуульд заасан яллагдагчид оногдуулах ялыг хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх нөхцөл байдалд Эрүүгийн хуулийн 5.5, 5.6 дугаар зүйлүүдэд заасан заалтуудыг нотлох баримтын үндсэн дээр тогтооно.

5.Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хэр хэмжээ гэдэгт хулгайлах гэмт хэрэгт эд хөрөнгийн хэмжээг нарийвчлан тогтоох нь хохирогчийн хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах болон цаашид уг гэмт хэргийг зүйлчлэхэд ихээхэн ач холбогдолтой.

Хулгайлах гэмт хэрэгт дараах дараах хохирлын хэмжээг тогтооно. Үүнд:

1. Их хэмжээний хохирол
2. Үлэмж хэмжээний хохирол
3. Бага хэмжээний хохирол

Гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, нөхцөл гэдэгт хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан нөхцөл, нотолбол зохих байдлуудаас гадна завсрын шинжтэй зарим нөхцөл байдлуудыг нотолж тогтоосны үндсэн дээр нотолбол зохих үндсэн нөхцөл байдлуудыг тогтооход ач холбогдолтой. Тухайлбал, хулгайлах гэмт хэрэг өөр гэмт хэргийг нуун далдлах, хялбарчлах зорилгоор үйлдсэн эсэхийг тогтоох шаардлагатай байдаг.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны практикт “нотолбол зохих байдал”-д ялангуяа гэмт хэргийг хэн үйлдсэнийг шалгаж тогтоохгүй байдал гарч болох юм. Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад сэжигтэн, яллагдагчийн төрсөн он, сар өдөр, төрсөн газар, регистрийн дугаар, хэн болохыг батлах иргэний баримт бичиг, байнга оршин сууж байгаа нутаг дэвсгэрийн засаг захиргаа, хэсгийн байцаагч, тухайн хаягт оршин суудаг эсэх, түүний хувийн байдлыг нарийн шалгаж тогтоохгүйгээр хэлсэн үгэнд нь итгэж бичсэнээр уг гэмт хэргийг хэн үйлдсэнийг буюу сэжигтэн, яллагдагчийн хэн болохыг тогтоох үүргээ биелүүлээгүйгээс өөр нэрээр шалгагдах, сэжигтэн, яллагдагч оргон зайлах боломж олгож, гэмт этгээд ял завших, дахин гэмт хэрэг үйлдэх, эрэн сурвалжлах ажилд хүндрэл учрах үр дагаврууд бий болдгийг анхааран хэрэгтэй.

ЭХХШТХ-ийн зорилтыг хангах үүднээс хулгайлах гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах хойшлуулшгүй дараах ажиллагааг хийж гүйцэтгэнэ³. Үүнд:

1. Үзлэг хийх;
2. Шинжилгээнд зориулж дээж, хурууны хээ, ул мөрний хэв авах;
3. Хохирогч, гэрчээс мэдүүлэг авах;
4. Хэрэгт ач холбогдол бүхий тээврийн хэрэгсэл, мөнгө, эд зүйлийг хурааж авах;
5. Эд хөрөнгийг битүүмжлэх;
6. Шинжээч томилох;

Эдгээр мөрдөн шалгах ажиллагааг хийж хэрэгжүүлснээр хулгайлах гэмт хэрэгт авагдсан нотлох баримтыг харьцуулан шинжлэн судлах, бусад нотлох баримттай харьцуулах, шинэ нотлох баримтыг цуглуулах, нотлох баримтын эх сурвалжийг магадлах аргаар нотлох баримтыг шалган тогтооход ач холбогдолтой.

Хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн даруйд дараах ажиллагааг дэс дараалалтайгаар авч хэрэгжүүлэн үйл ажиллагаандаа хэвшил болгох шаардлагатай. Тухайлбал,

1. Удирдлага зохион байгуулалтаар яаралтай хангах;
2. Шуурхай, бүрэн илрүүлэх байх зарчмыг баримтлах;
3. Эрэн сурвалжлах ажлыг идэвхтэй, тасралтгүй явуулах;
4. Тодорхой төрлийн сангуудыг ашиглах;
5. Бусад тоо бүртгэлийн системийг ашиглахын зэрэгцээ, ул мөр, эд мөрийн баримтыг устаж үгүй болохоос өмнө цаг алдалгүй илрүүлж, цуглуулж, бэхжүүлэн авах шаардлагатай байдаг.

Олон үйлдэлтэй хулгай гэмт хэргийг нотлох ажиллагаа

Хулгайлах гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагч нь тохиолдлын байдлаар анх удаагаа гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд бус гол төлөв бүлэглэн, удаа дараагийн үйлдлээр хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн байдаг. Хулгайлах гэмт хэргийг мөрдөн шалгахдаа дараах зүйлийг анхаарах шаардлагатай. Тухайлбал,

- Сэжигтэн, яллагдагчийн мэдүүлэгт хөтлөгдөхгүй, гэмт хэргийн үйлдлийн арга, гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан багаж зэвсэг, хань харилцаа гэх мэт байдлуудыг тогтоон бусад гэмт хэрэгтэй холбон мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах;

- Алдагдсан эд зүйлс, эд мөрийн баримтыг олж тогтоох;

- Гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн этгээдүүдийг бүрэн дүүрэн илрүүлэх, ял завшуулахгүй байх;

³ ЭХХШТХ-ийн 30.7 дугаар зүйл

- Хулгайлах гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаа хэргийн газрын үзлэг хийхээс эхэлдэг онцлогтой.

Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахдаа мөрдөгчийн зүгээс таньж олуулах ажиллагааг хийж гэрч, хохирогч, сэжигтнийг таньж олуулж болохоос гадна, сэжигтнээр хохирогчийг таньж олуулж болдог.

Үзлэгээр сэжигтний хулгайлан авсан эд зүйлийг орон байрнаас нь эсхүл барьцаалан зээлдүүлэх газар, бусад газарт хадгалуулсан зүйлийг хураан авч, сэжигтний ойр дотнын хүмүүсээр сэжигтнийг мөн эсэхийг, хохирогчоор өөрийнх нь эд зүйл мөн эсэхийг тогтоохоор танин олуулах ажиллагааг хийнэ. Хулгайлах гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг авахдаа дараах тактикийн аргуудыг ашиглахыг санал болгож байна.

1. Санаагүй, бодоогүй зүйлийг гэнэт асуух. Урьдах мэдүүлэгтэй огт холбоогүй зүйлийг асуух, эсхүл сэжигтэн, яллагдагч нарын өөрийн нь мэдээгүй нотлох баримтыг гарган асуулт тавина. Яллагдагчаас хариулт бэлтгэж амжаагүй байхад нь санаанд нь ороогүй, санамсаргүй асуулт бэлтгэн тавих нь сандралд оруулах хэргээ хүлээхэд нэмэр болно.

2. Дэс дараатай ахиулан лавшруулж асуух. Урьдах мэдүүлгийг аажим аажмаар холбон асуух, бүрэн нотолгоо гаргахаас өөр аргагүй боллоо гэсэн ойлголт, бодлыг яллагдагчид тулган бий болгох, түрүүчийн арга барилын эсрэг талын арга юм.

3. Түгшүүр төрөхөөр хурц асуух. Яллагдагчийн оюун ухааныг ядартал нь олон асуулт тавилгүй, цөөн удаа бага хугацаанд бодит нотолгоонуудыг нэг зэрэг гарган асуух, Энэ арга нь хэрэгтэй хэрэггүй эсэн бусын яриа хариултаар үймүүлэх, самууруулах бололцоогүй болгоно. Хэргийн гол зүйлийг нэг зүйлд хандуулан бодуулж, улмаар яриа чөлөөтэй боловч хариулт нь түргэн, худал юм зохиох бодох зай, цаг олгохгүй байдаг онцлогтойг анхаарах шаардлага тулгарна. Харин олон цагийн турш асууж мэдүүлэг авах нь ашиг бага, сэжигтэн, яллагдагчийг ядраан залхааж хариулт бүрхэгдэх сөрөг тал гарна.

4. Сэтгэл зоригийн нь түгшүүр, эмзэглэлийг асуух. Мэдүүлэг өгөхөөс татгалзаагүй боловч, ярилцах боломжгүй болдог явдал цөөнгүй тохиолдоно. Мэдүүлэг авах байдал эвгүй хачин байсан, илүү юм хэлчих вий гэж эмзэглэсэн айх, хэт ядрах, олон асуултад дарагдах зэргээс шалтгаалан яллагдагч сэтгэл зоригоо хуримтлуулан барьсан тохиолдолд мэдүүлэг авах хэрэггүй гэж зөвлөмөөр байна. Гэхдээ энэ аргын эерэг тал нь сэтгэл зүйн хямрал, хөвчрөлийг⁴ арилгах хангалттай мэдүүлэг авах бололцоо нээн өгч болох юм. Яллагдагчийн сэтгэл санаа, төрх, бодол төлөвлөгөөг байнга хянаж байх хэрэгтэйг мартаж бодохгүй.

Хэрвээ түгшүүртэй, эмзэглэсэн байдалд автагдахад мэдүүлэг авах хугацааг хойшлуулан, тухайн хүний хувийн байдал, яаж амьдардаг, юу сонирхдог, ажил хөдөлмөрт нь юу саад болж байгаа зэрэг жирийн байдлаар ярилцан санал бодлоо солилцож болно. Ингэж найрсаг яриа өрнүүлснээр яллагдагч хүнд байдал, түгшүүр болгоомжлолоос гарч, сэтгэл сэтгэл нь тайвшран, сэтгэл санааны ойр дотно холбоо тогтоох нь их байдаг. Ийнхүү чин сэтгэлийн яриа хийе гэж боддог хүн олон байдгийг үргэлж анхаарч бай. Энэхүү илэн далангүй ярианаас тэмдэглэн бичиж авах юмыг заавал тэр хүний нүдний өмнө бичиж тэмдэглэх нь хэрэггүй. Зарим хүн тийм хатуу тэмдэглэлээс сэжиглэн эмзэглэж ярих юмаа товчилдог гэм бийг санах нь зүйтэй.

5. Зөв, сайн талыг нь ашиглаж асуух. Яллагдагчийн сайн талыг олж мэдсэний үндсэн дээр түүний үнэнч шударга, шулуун цайлган, зоригтой зан сэтгэлийг нь түшиглэх нь зүйтэй юм. Түүний өнгөрсөн гавьяа зүтгэл, албан тушаал, гэр орны байдлыг ашиглан мэдүүлэг авч болно.

6. Сэтгэл санаанд нь байгаа сул талыг нь ашиглаж асуух. Аймхай хулчгар, хурдан дүрсхийн уурладаг, хурдан бухимддаг хүмүүс сэтгэл зүйд тохирох асуултыг хурцаар тавьж асууж болдог.

7. Үлгэр,⁵ домог буюу худал ярихыг нь сонсож асуух. Яллагдагч худалж ярьж “хувийн үлгэр домог” зохиож байгааг нь мэдэж байвч түүнийг нь тэсвэрлэн сонсох явдал байдаг. Энэ тохиолдолд надад итгэж байна, анхааралтай сонсож байна гэж улам сүрхий ярих өөрийгөө буруугүй мэтээр

⁴ С. Жанцан Хууль зүйн сэтгэл судлал Уб., 2005, 323 дахь тал

⁵ Ж. Хурцгэрэл Криминалистик II. Уб., 2002, 306 дахь тал

нотолгоо баталгаа гаргахыг оролдоно. Энэ үлгэр, домог яриаг хэлүүлэх нь анхаарлыг юунд хандуулж байна, юуг яаж нууж байна, юунд итгүүлэх гэж оролдож байна, юуг нь хөндийрүүлэх, холдуулах санаатай байна гэдгийг мэдэхэд тус болдог. Ер нь худал мэдүүлэг ямагт үнэнийг тойрч эргэдэг билээ. Үүнийг нь ажиглан бодит үнэнд ойр, хол хэсгийн нь илрүүлэх нь чухал. Мэдүүлэг өгч байгаа этгээд нь үнэнийг өөртөө, дотроо бодож байж, үнэн зөвийг санаж байж худал хэлдэг гэж үздэг.

8.Худал мэдүүлэг өгүүлэхгүй асуух. Зарим үед худал мэдүүлэгт итгэж байна гэсэн ойлголт, бодлыг мэдүүлэг өгөгчид төрүүлэхгүй, харин үнэмшихгүй эргэлзэж байна гэдгийг мэдэгдэх нь зүйтэй байдаг. Энэ нь мэдүүлэг өгөгчид үр ашиг өгөхгүй, үнэнээ л ярьж гэсэн ойлголт бодлыг авахад тусална.

9.Шуурхай, эрчимтэй асуух. Мөрдөлтийн санаачилгыг гартаа авч, идэвхтэй шуурхай байр эзлэн элдэв хариулт, цохилт бэлтгэх зай завсар, өрсөлдөгч талд олголгүй сэргийлж, бодол, санаанаас түрүүлэн явах хэрэгтэй болдог. Энэ тохиолдолд асуултыг түргэн хурдан тавьснаас мэдүүлэг өгч байгаа этгээд худал мэдүүлэх, мөрдөлтийн эсрэг хариултыг тухтай бодож чадахгүй, тархи, оюундаа нэгэнт үлдэж хоцорсон ул мөрийн талаар үнэн зүйлийг хэлэхэд хүрдэг байна.

10.Аажим асуух. Яллагдагч хурдан түргэн цувруулан тавьсан асуултуудаас өөртөө аль осолтой эвгүй асуултыг нь орхин алгасаж, хариултыг сайн олигтой хариулахгүй, гол чухал асуудлаас зайлсхийн хөндийрүүлэхийг оролдоно. Иймээс удаан асууж мэдүүлэг авах нь мөрдөлтийг үндэс суурьтай, бодолтой нарийн явуулахад тус болно.

11.Яриандаа халсныг нь ашиглан хэлүүлэх. Зарим хүн мэдүүлэг өгөхдөө өөр бусад юм ярьж байгаад тэр эрчиндээ хүчээр хэлэхгүй гэсэн юмаа хэлчихдэг явдал бий. Нэг төрлийн яриаг нөгөө ярианд ургуулан орлуулж, жинхэнэ чухал сэдвийг хэлүүлэх юм. Аль чухал үндсэн асуудлыг хөндөн яриулахыг хичээх, бас тэгж хэлүүлэх цаг үе, тохироог яриан дундаа зөв олох нь чухал.

12. Хариулт бодуулахгүй асуух. Яллагдагч, эрх бүхий албан тушаалтны асуусан асуултуудыг сайтар тогтоон авч түүний аль нь чухал болох, аль нь үндсэн биш асуулт вэ? Гэдгийг мэдэж авах гэж хичээдэг онцлогтой. Иймээс өөртөө ашиг тус болох аль нэг зүйлд анхаарал, хариултаа чиглүүлнэ. Энэ үед мэдүүлэг өгөгч этгээдийн анхаарлыг зориуд гол бус зүйл руу чиглүүлж, асуулт, хариултынхаа аль чухал хэсгээс хөндийрүүлэхийг хичээх хэрэгтэй юм. Энэ үед яллагдагч болгоомжлон сэргийлэх, эмзэглэн хаширлахаа больж мөрдөн хэрэгтэй мэдээлэл баримтыг өгөхөд хүрнэ.

13.Мэдүүлгийг давтан⁶ явуулж асуух. Мэдүүлгийг давтан авах нь ашигтай болон хор уршигтай гэдгийг сайн санаж байх ёстой юм. Дахин мэдүүлэг авахын хооронд мэдүүлэг өгөгч нь худал мэдүүлэг өгөх бэлтгэл сургууль хийдэг гэсэн үзэл байдаг. Түрүүчийн тавьсан асуултыг дахин мэдүүлэг авах тавих хэрэгтэй, ингэж мэдүүлэг авахад яллагдагч мэдүүлгийнхээ зарим нарийн эгзэгтэй хэсгийг мартсан байдаг.

Ингэж дахин мэдүүлэг авах нь:

а/ Эхний үеийн мэдүүлгээс гажсан зөрүүтэй зүйл юу байгааг олж мэддэг;

б/ Худал мэдүүлэг өгч байгааг нотлох баримт сэлт гаргаж авах зорилготой;

Давтан мэдүүлэг авах нь мэдүүлгийн зөрөөг илрүүлэх, худал хэлэх тутам гарч ирдэг зөрөө ялгааг мэдэхэд тусалдаг гэж үздэг.

14. Хүлээлгэн байж хэлүүлэх. Хэдэн удаагийн мөрдөн байцаалт хоорондоо завсарлага зай байх, сэжигтэн, яллагдагчийн сэтгэл санаанд хувирал өөрчлөлт гардаг. Үнэнийг мэдүүлэх санаа сэдэл ч төрж, уулзах ярилцах хүсэл төрдөг. Энэ тохиолдолд мэдүүлэг авахыг яарахгүй, хойшлуулах, өөрийгөө илчлэн баримт, нотолгоо бий болгохоос өмнө түр хүлээлгэх нь зүйтэй байдаг. Ингэж азнаж мэдүүлэг авах нь эхний худал мэдүүлгийн үүрэг холбогдлыг үгүй болгож байгаа хэрэг юм.

15.Эрх бүхийн албан тушаалтан бүгдийг мэдэж байна гэсэн ойлголт төрүүлэн асуух. Яллагдагчийг хуурч мэхлэхгүйгээр ийм бодлыг төрүүлэх хэрэгтэй. Үүнд:

а/ Бие, үйл хөдлөлөө зөв байлгах

⁶ Ж. Хурцгэрэл Криминалистик II. Уб., 2002. 307 дахь тал

б/ Мэдэгдээгүй гэж бодсон үнэн зөв баримт, нотолгоог түүнд гарган хэлж өгөх, намтар түүх, хэрэг явдлаас зарим нарийн хэсгийг сануулах замар хандах нь зүйтэй. Мэдсэнээ ингэж цухуйлгах нь бүх болсон асуудлыг сайн мэдэж байна гэсэн ойлголтыг бий болгож цаашид худал мэдүүлэг өгөхөөс урьдчилан сэргийлнэ.

16. Энэ нь дутуу байна гэсэн ойлголтыг өгөөд яриулах. Нотлох баримт хангалтгүй энэ хэсэг л дутуу байна, тэр зүйл нь тодорхой бус байна эдгээрийг гүйцээх юм бол бидэнд маргах хэлэлцэх зүйл байхгүй болно гэдгийг итгүүлж ойлгуулах нь чухал байдаг.

17. Халз маргаанд дуудан ярилцаж ялах. Яллагдагчтай утга агуулгаараа зөв, дэс дараалалтай яриа өрнүүлэх ашигтай байдаг. Ялангуяа оюун сэтгэхүйн хөгжлөөр сайн хүмүүстэй харьцахад аятайхан боломжтой байдаг. Ингэж тэр хүмүүсийг халз маргаанд дуудан оруулж болно. Эхлээд ялын шийтгэлийн талаар аль хүчтэй маргааныг үүсгэх, сэжигтэн, яллагдагч маргах дуртай болно. Нотлох баримт, хүчтэй асуултыг тавьж, тайлбарлахыг шаардаж асуух мөрдлөгийн асуух утга, дэс дарааг эвдэх оролдлого биелэхгүй болсныг ойлгуулах хэрэгтэй. Энэ яриандаа хэрэг ач холбогдол бүхий мэдээллийг олж авах ёстой.

18. Хамтарч ярилцан хэрэг илрүүлэх. Харилцан ярилцах явцад, яллагдагчийн мэдүүлгийн бүтэц, утгыг сайн анхааран харж, түүний үндсэн дээр хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээллийг олж авна.

Дээрх дурдсан 18 зүйлийн аргыг эмхэтгэн цэгцэлж ангилж авч үзвэл:

1.7,11,12,13 дугаарт дурдсан арга яллагдагчаас мэдээ, баримт сэлт олж авах, хувийн байдлын тогтоох, хэргийн бодит үнэнийг тогтоож мэдэхэд чиглэгдсэн байна.

2. 4, 18 дугаарт дурдсан арга яллагдагчтай холбоо тогтооход чиглэгдсэн өөр сэдвээр ярилцах, асуулт мэдүүлгийнхээ байдлыг урьдчилан харж, мэдэх асуултаа зөв эхлэх дуусгахтай холбоотой юм.

3. 1, 3, 4, 9, 10, 14 дүгээрт дурдсан арга яллагдагчийн сэтгэл зүйд нөлөөлөх, ямар нэгэн шинэ байдал, өөрчлөлт үүсгэх, ярилцахад чиглэсэн байна.

4.5, 6 дугаарт дурдсан арга бие хүний хувийн чанарт ганцаарчлан хандаж нөлөөлсөн арга барил байна.

5. 2, 8, 12, 15, 16, 17 дугаар дурдсан арга яллагдагчид хэргийн талаар тодорхой бодол төсөөлөл, ойлголт төрүүлэн улмаар нотлох баримтыг гаргуулахад чиглэгдсэн байна. Харин 13 дугаарт дурдсан арга мэдүүлгийг давтан явуулж асуух арга нь яллагдагчийн мэдүүлгийн үнэн худлыг тодорхойлон илрүүлэхэд нэмэлт туслалцаа үзүүлэх арга байна.

Хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн сэжигтнийг баривчилж биед нь үзлэг хийж хулгайд алдагдсан эд зүйл, үйлдлээ хөнгөвчлөхөд ашигласан багаж, зэвсэг байгаа эсэхэд анхаарч шалгах, үүнээс үндэслэн сэжигтэй зүйл илрүүлээгүй тохиолдолд түний орон байр, эд зүйлээ нуусан байж болох газруудад нэгжлэгийг явуулна.

Нэгжлэгийг цаг алдалгүй гэнэт явуулснаар хэрэгт хамаарал бүхий эд мөрийн баримтыг илрүүлж, цуглуулах, бэхжүүлэхэд ач холбогдолтой байдаг. Нэгжлэгээр нуусан сэжигттэй эд зүйл илэрвэл хураан авч уг эд зүйлийг гэрч, хохирогчоор таньж олуулан ажиллагааг явуулна.

Удаа дараа гэмт хэрэг үйлдсэн сэжигтэн бол хамгийн бага хохиролтой хэргээ хүлээж хурдан шийдвэрлүүлэх сонирхолтой байдаг, зарим тохиолдолд хэрэг үйлдээгүй гэж мэдүүлэх, харин урьд өмнө хулгайлах гэмт хэрэгт шийтгэгдсэн ялангуяа шийдвэр гүйцэтгэх газраас шалгагдахаар ирсэн яллагдагч өөрсдийн үйлдсэн ганц хоёр үйлдлийг яриад бусдаас сонссон хэргүүдийг өрөө үйлдсэн гэж мэдүүлэн мөрдөн шалгах ажиллагааг төөрөгдүүлэхээр оролддогийг анхаарах хэрэгтэй байдаг.

Ашигласан материал:

1. С. Амартүвшин. Хулгайлах гэмт хэрэг мөрдөн шалгах болон энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зарим асуудал. Уб., 2021
2. Д.Лхагварাগчаа, П.Эрдэнэбаатар, А. Дэлгэрбаяр нарын Эрүүгийн процессын эрх зүйн ерөнхий, тусгай анги сурах бичиг Уб., 2021Ж. Хурцгэрэл Криминалистик II. Уб., 2002.
3. С. Жанцан Хууль зүйн сэтгэл судлал Уб., 2005
4. Д.Нямбат. Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2019 №1 (67) 17 Хулгайлах гэмт хэрэгт оногдуулах ялын үр нөлөөнд “татгалзуулах онол” (deterrence theory) -ын үүднээс хийсэн дүн шинжилгээ -ын
5. Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны 2018, 2019, 2020, 2021 оны гэмт хэргийн тоон мэдээлэл.

--o0o--